

Лункіна Т. І., доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна

ORCID: 0000-0001-7252-3239

e-mail: lunkina_tanya@i.ua

Сизоненко Ю. С., здобувач вищої освіти обліково-фінансового факультету, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна

ORCID: 0000-0002-8942-5544

e-mail: super-suzonenko@ukr.net

Соціалізація молоді з особливими освітніми потребами

Анотація. У процесі дослідження розглянуто сутність та особливості розвитку інклюзивної освіти в Україні. Проаналізовано переваги та недоліки включення молоді з особливими потребами в освітній процес. Обґрунтовано переваги включення в освітній процес як для молоді з особливими потребами, так і для типових здобувачів вищої освіти. Проведено SWOT-аналіз щодо соціалізації молоді з особливими освітніми потребами. Запропоновано запроваджувати заходи щодо залучення молоді з особливими освітніми потребами задля їх соціалізації, адаптації та інтеграції в суспільство. Доведено, що проблема інклюзивної освіти щороку набуває все більшого розгалуження, тож закладам вищої освіти необхідно миттєво реагувати на це, розробляючи механізми залучення та подальшої співпраці молоді з особливими потребами.

Ключові слова: інклюзія; особи з обмеженими можливостями; соціалізація; освітній процес; інтеграція; заклади вищої освіти; студенти-тьютори.

Lunkina Tetiana, Doctor of Economics, Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance, Mykolaiv National Agrarian University, Mykolayiv, Ukraine

Sizonenko Julia, applicant higher education, Mykolayiv National Agrarian University, Mykolaiv, Ukraine

Socialization of Young People with Special Educational Needs

Annotation. Introduction. The unfavorable trend of disability in the world as a whole and in Ukraine in particular, necessitates solving the problems of access to education for children and youth with special needs, because a full life in society of people with disabilities is impossible without quality education and professional self-realization. Today, the education system for applicants with special educational needs is at a stage of inevitable change.

Purpose. In the course of the research the essence and peculiarities of the development of inclusive education in Ukraine are considered. The advantages and disadvantages of including young people with special needs in the educational process are analyzed. The advantages of inclusion in the educational process both for young people with special needs and for typical applicants for higher education are substantiated.

Results. A SWOT analysis of the socialization of young people with special educational needs was conducted. It is proposed to introduce measures to attract young people with special educational needs for their socialization, adaptation and integration into society.

Conclusion. It has been proven that the problem of inclusive education is becoming more and more widespread every year, so higher education institutions need to respond immediately, developing mechanisms for attracting and further cooperation of young people with special needs. The practical value of the proposed ideas is: creating conditions for improving the competence of higher education students when working with people with disabilities; approbation of educational programs focused on training specialists with special needs; providing comprehensive and equitable quality education and encouraging lifelong learning opportunities for all. The socialization of young people with special educational needs will create conditions for effective work and interaction of higher education students with people with disabilities throughout the educational process.

Keywords: inclusion; persons with disabilities; socialization; educational process; integration; institutions of higher education; tutor students.

JEL Classification: I21; J14.

Постановка проблеми. За даними ООН понад 650 млн осіб на планеті мають фізичні порушення. Неприятлива тенденція поширення інвалідності як у світі в цілому, так і в Україні зокрема, зумовлює необхідність розв'язання проблем доступності освіти для дітей і молоді з особливими потребами, адже повноцінне життя в суспільстві осіб з інвалідністю

неможливе без здобуття якісної освіти та професійної самореалізації. На сьогодні система освіти для здобувачів з особливими освітніми потребами перебуває на етапі неминучих змін. Основою змін є готовність суспільства і держави переосмислити всю систему ставлення до інвалідів та осіб з обмеженими можливостями, з метою реалізації їх прав на надання

рівних з іншими можливостей в різних сферах життя, включаючи освіту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних наукових джерелах проблеми розробки моделей інклюзивного освітнього простору представлені у працях: П. М. Таланчука [1], Л. О. Талдонової [2], І. М. Калиновської, В. В. Прокопчука [3], І. І. Садової [4], З. І. Удич [5] та інших. Проте, відчутним є дефіцит робіт, спрямованих на розробку методів формування готовності педагогічних працівників до роботи з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку, зокрема й інклюзивної компетентності в цілому.

Формулювання цілей дослідження. Метою статті є вдосконалення соціальної інтеграції дітей з обмеженими можливостями здоров'я та налагодження комунікаційних зв'язків з типовими здобувачами вищої освіти для подальшого успішного залучення в суспільство.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інклюзія – це одна з останніх стратегій спеціальної освіти. Інклюзія забезпечує повне залучення здобувача з особливостями розвитку в життя освітнього закладу. Сенс інклюзії – не просто помістити людину у звичайну групу на частину дня, або цілий день, і таким чином змінити організацію простору установи й освітньо-виховний процес, а повне залучення неповносправної людини в соціум [6].

Інклюзивна освіта – це визнання цінності відмінностей всіх здобувачів і їх здібностей до навчання, яке ведеться тим способом, який найбільш підходить даному здобувачу. Це гнучка система, яка враховує потреби всіх здобувачів, не тільки з

проблемами розвитку, але і різних етнічних груп, статі, віку, приналежності до тієї чи іншої соціальної групи. Система навчання підлаштовується під здобувача, а не здобувач під систему. Переваги отримують всі здобувачі, а не тільки особливі групи. Часто використовуються нові підходи до навчання, здобувачі з особливостями можуть перебувати в групі повний час або частково, навчаючись з підтримкою та за індивідуальним навчальним планом [3].

На сьогодні інклюзивна освіта найчастіше розглядається як процес, який реалізує право людей з обмеженими можливостями здоров'я на отримання освіти в рівних умовах з їх однолітками, що нормально розвиваються. Однак і педагогам, і батькам необхідно з розумінням ставитися до того, що інклюзивна освіта – це не тільки відкриті двері в заклади освіти, але це і відповідальність за результат освіти. Якість освіти безпосередньо залежить від того, наскільки надані освітні послуги відповідають освітнім потребам дітей з обмеженими можливостями здоров'я. Для того, щоб освітні установи могли адекватно на них реагувати, необхідно шукати ефективні освітні стратегії, моделювати та описувати їх для подальшого впровадження в практику [6].

Формування дружнього ставлення суспільства до дітей-інвалідів – одна з найважливіших умов для їх розвитку та повноцінного включення в життя соціуму. За останні роки в Україні та світі спостерігається тенденція до збільшення чисельності осіб з інвалідністю: якщо у 2015 р. в Україні налічувалося 2568,5 тис. осіб, то у 2019 р. цей показник досяг 2659,7 тис. осіб (табл. 1).

Таблиця 1 Динаміка кількості осіб з інвалідністю в Україні на початок 2013-2019 рр., тис. осіб

Групи	Роки				
	2015	2016	2017	2018	2019
Усього інвалідів, тис. осіб	2568,5	2614,1	2603,3	2635,6	2659,7
у тому числі					
I групи	252,8	250,3	240,6	235,4	226,3
II групи	915,9	919,0	900,5	899,2	896,1
III групи	1249,7	1291,2	1306,2	1341,9	1375,7
Діти-інваліди	151,1	153,5	156,1	159,0	161,6
Чисельність інвалідів у розрахунку на 1000 населення	60	61	61	62	63

Джерело: сформовано авторами на основі матеріалів [7]

За останніми скринінговими даними кількість осіб з інвалідністю до 18 років у Миколаївській області безупинно зростала (рис. 1).

Залучати до навчання у закладах вищої освіти можливо молодь з: порушенням і затримкою розвитку

слуху; порушенням і затримкою розвитку мови; порушенням опорно-рухового апарату; порушенням і затримкою розвитку емоційно-вольової сфери; порушенням зору.

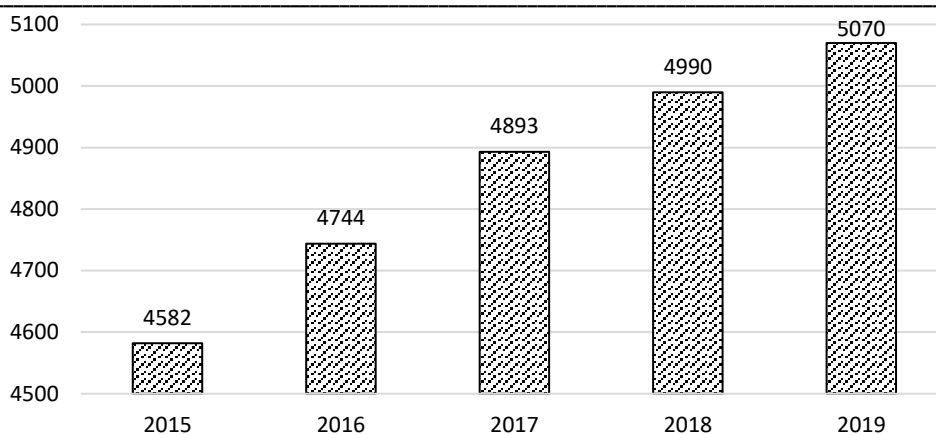

Рисунок 1 – Кількість осіб з інвалідністю в Миколаївській області, 2015-2019 рр.

Джерело: сформовано авторами на основі матеріалів [7]

Включаючи молодь з особливими потребами в освітній процес досягаються основні аспекти, такі як: адаптація,

соціалізація, інтеграція, перцепція через проведення певних заходів (рис. 2).

Рисунок 2 – Дерево індикаторів визначених вимог

Джерело: сформовано авторами

Створення сприятливих умов щодо навчання молодих людей з інвалідністю в закладах освіти (професійних, професійно-технічних, вищих): перепідготовка, підвищення кваліфікації осіб з інвалідністю; набуття навичок, розкриття потенціалу, сприяння працевлаштуванню осіб, з інвалідністю; активна участь у житті суспільства й залучення в соціум. Найголовніше – надати молоді з особливими потребами можливості прожити своє життя без обмежень.

Ключовими стейкхолдерами для реалізації запропонованої ідеї є: люди з інвалідністю; батьки (діти); підприємства (організації); громадські організації; держава; заклади вищої освіти; державні фонди (центри) тощо.

Задачі для реалізації ідеї соціалізації молоді з особливими потребами:

1. Дослідити та запровадити в освітній процес закладів вищої освіти нормативно-правове

забезпечення з питань соціального захисту і реабілітації осіб з інвалідністю.

2. Налагодити контакти, провести опитування щодо можливої співпраці з:

– державними органами (Державна служба зайнятості, Фонд соціального захисту інвалідів, Державна служба з питань праці, Державні центри медичної, соціальної та професійної реабілітації

інвалідів, місцеві органи самоврядування найближчих населених пунктів тощо);

– громадськими організаціями інвалідів (УТОГ, УТОС, УАС інші);

– підприємствами (організаціями).

3. Вивчити потреби осіб з інвалідністю: у технічних засобах відповідно до нозології; отриманні професійної освіти (перепідготовці, підвищенні кваліфікації); реалізації таланту (спорт, творчість).

Таблиця 2 Переваги включення в освітній процес

Переваги для дітей з особливими потребами	Переваги для типових здобувачів вищої освіти
<p>1) особи з особливими потребами, які включені до процесу навчання, більшою мірою демонструють позитивну соціальну та емоційну поведінку, ніж ті, які не включені;</p> <p>2) в інклюзивному середовищі здобувачі вищої освіти мають можливість взаємодіяти з однолітками, які формують модель поведінки;</p> <p>3) особи, що мають можливість взаємодії з більш функціональними та прогресивними однолітками, часто імітують цю поведінку в майбутньому;</p> <p>4) кількість і якість соціальної комунікативної поведінки осіб, дозволяє з високим ступенем впевненості прогнозувати позитивні довгострокові результати розвитку щодо соціалізації та пристосовуваності до життя (працевлаштування, вміння відстоювати власну думку, самонавчання та самореалізація тощо).</p>	<p>1) типові здобувачі вищої освіти (ЗВО) стають більш здатними розвинути позитивне ставлення до людей з особливими потребами;</p> <p>2) розуміння типовими ЗВО, що інклюзія потребує допомоги, яку вони мають можливість вирішити;</p> <p>3) набуття ролі наставника для ЗВО;</p> <p>4) вміння співчувати та зацікавити кожного, формування навичок розв'язання проблем, системного бачення на основі командного мислення;</p> <p>5) набуття досвіду роботи з дітьми з особливими потребами;</p> <p>6) формування відповідального ставлення у здобувачів вищої освіти до людей з особливими потребами;</p> <p>7) розв'язання проблем на основі комплексного поєднання альтруїзму, волонтерства та соціально відповідального бачення (покоління Z) тощо.</p>

Джерело: сформовано і доповнено авторами на основі матеріалів [6]

Ключовими стейкхолдерами для реалізації запропонованої ідеї є: люди з інвалідністю; батьки (діти); підприємства (організації); громадські організації; держава; заклади вищої освіти; державні фонди (центри) тощо.

Задачі для реалізації ідеї соціалізації молоді з особливими потребами:

1. Дослідити та запровадити в освітній процес закладів вищої освіти нормативно-правове забезпечення з питань соціального захисту і реабілітації осіб з інвалідністю.

2. Налагодити контакти, провести опитування щодо можливої співпраці з:

– державними органами (Державна служба зайнятості, Фонд соціального захисту інвалідів, Державна служба з питань праці, Державні центри медичної, соціальної та професійної реабілітації інвалідів, місцеві органи самоврядування найближчих населених пунктів тощо);

– громадськими організаціями інвалідів (УТОГ, УТОС, УАС інші);

– підприємствами (організаціями).

3. Вивчити потреби осіб з інвалідністю: у технічних засобах відповідно до нозології; отриманні професійної освіти (перепідготовці, підвищенні кваліфікації); реалізації таланту (спорт, творчість).

На державному рівні визначено стимулювання вітчизняних роботодавців до працевлаштування осіб з

інвалідністю: згідно з абзацом першим ст. 19 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» від 21.03.1991 № 875-XII для роботодавців установлено норматив робочих місць для працевлаштування інвалідів у розмірі 4% середньо-облікової чисельності штатних працівників облікового складу за рік, а якщо працюють від 8 до 25 осіб, — у кількості одного робочого місця.

Якщо середньооблікова чисельність інвалідів, що працюють менша, ніж установлено нормативом, то необхідно щороку сплачувати до Фонду соціального захисту інвалідів штрафні санкції відповідно до статті 20 цього Закону:

– сума визначається в розмірі середньої річної заробітної плати на відповідному підприємстві, яка використовує найману працю, за кожне робоче місце, призначене для працевлаштування інваліда і не зайняте інвалідом.

– для підприємств, на яких працює від 8 до 15 осіб, розмір санкцій за робоче місце, призначене для працевлаштування інваліда і не зайняте інвалідом, визначається в розмірі половини середньої річної заробітної плати на відповідному підприємстві, що використовує найману працю.

– порушення термінів сплати адміністративно-господарських санкцій тягне за собою нарахування пені, виходячи зі 120 відсотків річних облікової ставки НБУ,

що діяла на момент сплати, нарахованої на повну суму недоїмки за весь її строк [10].

Варто виокремити етапи для поступової підготовки як закладу вищої освіти, так і типових здобувачів вищої

освіти для отримання максимального ефекту від реалізації та подальшого розширення масштабу соціалізації молоді з особливими потребами (рис. 3)

Рисунок 3 – Етапи щодо реалізації ідеї соціалізації молоді з особливими потребами

Джерело: сформовано авторми

Реалізація запропонованих ідей стане суттєвим кроком до розвитку інклюзивної освіти в закладах вищої освіти, розкриє потенціал людей з обмеженими можливостями та створить умови щодо формування нового бачення та рівня розвитку суспільства в сучасних умовах.

Варто зазначити, що на основі реалізації ідей щодо соціалізації молоді з особливими потребами відбуватиметься досягнення ключових Цілей сталого розвитку:

– Ціль 3. Забезпечення способу життя та сприяння добробуту для всіх в будь-якому віці (п. 3.8).

– Ціль 4. Забезпечення всеосяжної та справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх (п. 4.4).

– Ціль 8. Сприяння поступальному, всеосяжному та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх (п. 8.3, 8.5, 8.6).

– Ціль 16. Сприяння побудові миролюбного й відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях (п. 16.3, 16.5, 16.7, 16.10) [9].

Узагальнюючим етапом доцільності впровадження запропонованих ідей є виявлення сильних і слабких сторін, можливостей та загроз для розвитку, що в подальшому дозволить сформувати ефективну стратегію (табл 3).

У структурі сильних сторін відповідно до бальної оцінки виділено: формування співробітництва та соціального партнерства як форм соціальної взаємодії та поведінки; наявність реальних умов соціалізації, соціальна адаптація та інтеграція різних категорій дітей; забезпечення доступності ресурсів для всіх учнів. Разом з тим, можливості найбільшою мірою реалізуються через синергетичний ефект соціалізації суспільства: поява експериментальної групи, що впроваджує практики інклюзивного освітнього простору; зацікавленість соціальної спільноти в підготовці фахівців, що забезпечують якість інклюзивного освітнього простору; залучення бізнес-структур регіону як ресурс підтримки впровадження інклюзивної освіти.

Щодо слабких сторін, то найбільшу питому вагу займають: складність забезпечення якості реалізації освітніх програм і освітніх маршрутів; функціональна багатогранність здобувачів вищої освіти; ризики щодо низького рівня компетентності та розуміння здобувачів вищої освіти вагомості інклюзивної освіти. Найбільші загрози викликають: фінансування закладів освіти, що не дозволяє на належному рівні сформувати необхідну матеріально-технічну базу, що відповідає освітнім потребам кожної дитини; недостатня інформованість потенційних і реальних споживачів освітніх послуг про сутність, демократичність і соціальну вагомість інклюзивного освітнього простору тощо.

Таблиця 3 SWOT-аналіз соціалізації молоді з особливими освітніми потребами

Елементи SWOT-аналізу	Ваговий коефіцієнт	Бальна оцінка	Результат	Елементи SWOT-аналізу	Ваговий коефіцієнт	Бальна оцінка	Результат
S=Strengths (сильні сторони)				W=Weaknesses (слабкі сторони)			
Реалізація демократичних основ суспільного устрою	0,1	4	0,4	Зменшення частки корекційної роботи	0,2	3	0,6
Позбавлення від дискримінаційних проявів і соціальних стереотипів	0,2	4	0,8	Складність забезпечення якості реалізації освітніх програм і освітніх маршрутів	0,2	4	0,8
Забезпечення доступності ресурсів для всіх учнів	0,2	5	1	Функціональна багатогранність здобувачів вищої освіти	0,2	4	0,8
Наявність реальних умов соціалізації, соціальної адаптації та інтеграції різних категорій дітей	0,2	5	1	«Розмиті» кордони змісту роботи і професійної відповідальності кожного учасника групи супроводу дитини з обмеженнями в інклюзивно – освітньому просторі	0,2	3	0,6
Формування співробітництва та соціального партнерства як форм соціальної взаємодії та поведінки	0,3	5	1,5	Ризики щодо низького рівня компетентності та розуміння здобувачів вищої освіти вагомості інклюзивної освіти	0,2	4	0,8
Усього	1	x	4,7		1	x	3,6
Елементи SWOT-аналізу	Ваговий коефіцієнт	Бальна оцінка	Результат	Елементи SWOT-аналізу	Ваговий коефіцієнт	Бальна оцінка	Результат
O=Opportunities (можливості)				T=Threats (загрози)			
Поява експериментальної групи, що впроваджує практики інклюзивного освітнього простору	0,5	5	2,5	Розуміння готовності закладу освіти до впровадження інклюзивних практик як створення безбар'єрного фізичної середовища	0,1	4	0,4
Грантова підтримка освітніх ініціатив впровадження практик інклюзивного освітнього простору	0,1	3	0,3	Фінансування закладів освіти, що не дозволяє сформувати необхідну матеріально-технічну базу, що відповідає освітнім потребам кожної дитини	0,3	5	1,5
Зацікавленість соціальної спільноти в підготовці фахівців, що забезпечують якість інклюзивного освітнього простору	0,2	5	1	Неприйняття соціальним співтовариством і учасниками освітнього процесу змін освітньої політики в частині впровадження практик інклюзивної освіти	0,2	4	0,8
Залучення бізнес-структур регіону в якості ресурсу підтримки впровадження інклюзивної освіти	0,2	5	1	Недостатня інформованість потенційних і реальних споживачів освітніх послуг про сутність, демократичність і соціальну вагомість інклюзивного освітнього простору	0,4	5	2
Усього	1	x	4,8		1	x	4,7

Джерело: сформовано авторами

Висновки. Отже, практичною цінністю запропонованих ідей є: створення умов для підвищення компетентності здобувачів вищої освіти при роботі з людьми з обмеженими можливостями; апробація освітніх програм, орієнтованих на підготовку фахівців з особливими потребами; забезпечення всеосяжної та справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж

усього життя для всіх. Соціалізація молоді з особливими освітніми потребами створить умови щодо ефективної роботи та взаємодії здобувачів вищої освіти з людьми з обмеженими можливостями протягом усього освітнього процесу, що дозволить швидше їм адаптуватися та забезпечить ефективне подальше працевлаштування.

Література:

1. Таланчук П. Сучасна освіта вимагає радикальних змін. 2016. № 4-6. С. 17-19. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/dslg_2016_4-6_6 (дата звернення : 01.02.2021).
2. Талдонова Л. О. Інклюзивна освіта як ознака системи демократичних процесів в освіті. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2019. № 2. С. 320-330. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tipp_2019_2_29 (дата звернення : 27.11.2020).
3. Калиновська І. М., Прокопчук В. В. Інклюзивна освіта в Канаді й Україні у порівняльному аспекті. *Соціально-гуманітарний вісник*. 2020. Вип. 31. С. 29-30 URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/sochumj_2020_31_14 (дата звернення : 27.11.2020).
4. Садова І. І. Інклюзивна освіта в Україні: сучасний стан і перспективи. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2019. № 17. С. 94-97. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2019_17_25 (дата звернення : 27.11.2020).
5. Удич З. І. Інклюзивна освіта – перспективний напрям розвитку науково-педагогічних шкіл в Україні. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Педагогічні науки. 2018. Вип. 4. С. 213-219. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhDUP_2018_4_36 (дата звернення : 27.11.2020).
6. Гребінь С. Соціальна інклюзія : аспект «включення» дітей до суспільства дорослих. *Нова педагогічна думка*. 2019. № 3. С. 10-12. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2019_3_4 (дата звернення : 27.11.2020).
7. Соціальний захист населення України : статистичний збірник. URL : http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_szn_zb.htm (дата звернення : 27.11.2020).
8. Міністерство соціальної політики України. Інвалідність. URL : <https://www.msp.gov.ua/timeline/invalidnist.html> (дата звернення : 27.11.2020).
9. Цілі сталого розвитку ПРООН в Україні. URL : <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/sustainable-development-goals.html> (дата звернення : 27.11.2020).
10. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (дата звернення : 27.11.2020).

References:

1. Talanchuk, P. (2016). Modern education requires radical changes. 4-6, 17-19. Retrieved from : http://nbuv.gov.ua/UJRN/dslg_2016_4-6_6 [in Ukrainian].
2. Taldonova, L. O. (2019). Inclusive education as a sign of the system of democratic processes in education. *Teoretychni i prykladni problemy psykholohiyi*, 2, 320-330. Retrieved from : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tipp_2019_2_29 [in Ukrainian].
3. Kalinovska, I. M. & Prokopchuk, V. V. (2020). Inclusive education in Canada and Ukraine in a comparative aspect. *Sotsial'no-humanitarnyy visnyk*, 31, 29-30 Retrieved from : http://nbuv.gov.ua/UJRN/sochumj_2020_31_14 [in Ukrainian].
4. Sadova, I. I. (2019). Inclusive education in Ukraine : current status and prospects. *Zbirnyk naukovykh prats' Khmel'nyts'koho instytutu sotsial'nykh tekhnolohiy Universytetu «Ukrayina*, 17, 94-97. Retrieved from : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2019_17_25 [in Ukrainian].
5. Udych, Z. I. (2018). Inclusive education – a promising area of development of scientific and pedagogical schools in Ukraine. *Visnyk Zhytomyrs'koho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Pedagogichni nauky*, 4, 213-219. Retrieved from : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhDUP_2018_4_36 [in Ukrainian].
6. Hrebin, S. (2019). Social inclusion : the aspect of «inclusion» of children in adult society. *Nova pedagogichna dumka*, 3, 10-12. Retrieved from : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2019_3_4 [in Ukrainian].
7. Social protection of the population of Ukraine : statystychnyy zbirnyk. Retrieved from : http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_szn_zb.htm [in Ukrainian].
8. Ministry of Social Policy of Ukraine. Invalidnist'. Retrieved from : <https://www.msp.gov.ua/timeline/invalidnist.html> [in Ukrainian].
9. UNDP Sustainable Development Goals in Ukraine. Retrieved from : <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/sustainable-development-goals.html> [in Ukrainian].
10. On the basics of social protection of persons with disabilities in Ukraine. Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> [in Ukrainian].

